

K teórii supozície Williamama Ockhama

Rastislav Nemec

NEMEC, R.: Ockham's Theory of Supposition. *Studia Aloisiana*, 2, 2011, 2, s. 33 – 43. Ockham's theory of supposition presents very interesting and innovative thesis in medieval logic with foundations and successors in contemporary logic/epistemology. In last decades it was object of many scientific researches and item of many academic papers. Interpretations of Ockham's supposition has changed since three decades because of some new scientific findings and permanent discussions. This paper focus on relations between Ockham's definition of supposition and its *supposita*. He distinguishes different kinds of suppositions in order to explain our language/thinking. Ockham tries to present an interesting hypothesis about relations between the world and speech, between the terms in proposition and res.

Keywords: Ockham, medieval logic, mental language, proposition, supposition

Teória supozície predstavuje osobitnú kapitolu v dejinách filozofického myslenia, a najmä v kontexte terministickej logiky 14. storočia. Zastupuje tému, ktorá sa zaoberá vlastnosťami termínov – tzv. *proprietas terminorum*. Ide o náuku, ktorá sa začala rozvíjať v polovici 12. storočia a stala sa oporným pilierom neskorších stredovekých sémantikov. Ťažiskom tejto náuky o vlastnostiach termínov sa postupne od 12. storočia stávala práve jedna z vlastností – supozíciu¹, ktorá bola najviac diskutovaná v Ockhamovom storočí. Medzi jeho žiakmi (Adam Wodeham, Robert Holcot, William Crathorn) a kritikmi (Hugh Lawton, Walter Chatton, Francesco da Prato) sa v tejto veci rozpútala veľká dišputa.

Na začiatok treba povedať, že supozícia predstavuje vlastnosť termínu vyskytujúceho sa v propozícii, pričom jej úloha je v (jazykovom) zastupovaní vecí, na ktoré poukazuje. Základ tejto náuky spočíva v tom, že jeden a ten istý termín môže suponovať rôzne signifikáty, keďže sa ocitá v odlišnom propozičnom kontexte. V tejto štúdii sa pozrieme na problém Ockhamovej formulácie supozície a na jej členenie, lebo z neho vyplývajú zaujímavé závery pre rovinu epistemológie a metafyziky.

¹ Medzi ostatné štyri zaužívané vlastnosti termínu, ktoré sa skúmali, patrili: appellatio, copulatio, significatio a suppositio – takto ich člení Petrus Hispanicus. Porov. CHABADA, M.: *Ján Duns Scotus : Výbrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007, s. 71.

Definícia supozície u Ockhamových predchodcov

Problém supozície u Ockhama je pomerne často riešenou témou posledných desaťročí. Členenie vlastností termínov na signifikáciu² a supozíciu bol údajne síce terministického³ pôvodu, ale podľa posledných štúdií sa Ockham priblížil terministom jedine týmto rozlíšením. Zatiaľ čo v prípade signifikácie ide o vlastnosť singulárneho termínu (*proprietas termini*), v prípade supozície ide o vlastnosť termínov vo vzťahu subjektu a predikátu, teda v propozícii, pričom obidve vlastnosti majú nejaký signifikát.

Podľa Ockhama mentálne termíny sú znakmi vonkajších vecí, keďže vznikajú prirodzene ako ich znaky, pričom Ockham nevylučuje, že existujú aj konotatívne termíny, ktoré ustanovia ľudia a ktoré menia svoj význam. Termíny (či už mentálne, písané alebo hovorové) môžu mať vo výroku (propozícii) tri druhy supozície.⁴ Predtým, ako ich bližšie charakterizujeme, však treba uviesť, čo to supozícia je. Podľa Williama zo Sherwoodu je supozícia podriadením niečoho poznaného (*intellectus*) pod niečo iné – vzťahuje sa však len na substantíva, zámená či iné použitie podstatných mien.⁵ Naproti tomu podľa tradície jeho žiaka Petra Hispanica supozícia predstavuje „acceptio termini substantivi pro aliquo re...“⁶. To znamená, že ak máme nejaký termín vo forme podstatného mena, supozícia je vzťah, ktorým toto substantívum nejakú vec zastupuje (*positio*).⁷ Bu-

2 Ockhamova teória signifikácie pramení zo singularizmu, teda z náuky, že všetky veci existujú len singulárne a týmto veciam zodpovedajú singulárne pojmy. Ockham tak odmieta náuku o existencii extramentálnych univerzálií. Signifikácia je podľa Ockhama dvojaká: prirodzená, ktorou všetci ľudia zhodne vždy označia zhodný signifikát, a konvenčná, závisiaca od kontextu, ktorej zodpovedajú konotatívne termíny (a tie môžu mať rôzne signifikáty). Ockham teda naznačuje svoje neskôr zavedené pravidlo „britvy“ – potrebu zbaviť metafyziku zbytočných termínov. Ku problému signifikácie pozri NEMEC, R.: K problematike signifikácie u Williama Ockhama. In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, s. 24–34.

3 Medzi terministov patrili napríklad Peter Hispanicus, William zo Sherwoodu a ďalší. Podľa týchto autorov (zástancov *logica nova*) signifikácia termínov sa vzťahuje na každý termín, teda nielen – ako tvrdí Ockham – na kategorematické, ale aj synkategorematické. Preto sa spomínaní autori zaoberajú otázkou a úlohou synkategorematických termínov vo výroku. William zo Sherwoodu napr. rozlišuje štyri vlastnosti termínu: signifikáciu, supozíciu, kopuláciu a apeláciu, Ockham len dve. Porov. COCCHIARELLA, N.: Terminist Logic and Mental Language. In: *Formal Ontology and Conceptual Realism*. Dordrecht : Springer, 2007, s. 169–170.

4 Pri tejto interpretácii sa nebudeme držať štúdie V. Spada, ktorý predkladá dvojakú teóriu supozície u Ockhama – jednu ako „proper“ a druhú ako „mody“ supozície (teda známe ako *ascent* a *descent*), ale držíme sa predpokladu jednej supozície a jej rôznych druhov – personálnej, materiálnej a jednoduchej. Iní autori pripodobňujú jednoduchú a personálnu supozíciu u Ockhama ku Fregovmu členeniu termínov na „Sinn“ a „Bedeutung“. Podľa tejto interpretácie napríklad Walter Burley a jeho „universale extra animam“ zodpovedajú Fregovmu „Sinn“. Iní autori zase chápu Fregov „Sinn“ v paralele k Ockhamovmu „intentio animae“, lebo táto intencia presahuje súkromnú „predstavu“ – podobne aj Frege odlišuje subjektívnu predstavu od „Sinn“, lebo „Sinn“ sa dotýka niečoho „spoločného viacerým veciam“. Nám sa zdá takáto paralela veľmi nepresná.

5 „Suppositio autem est ordinatio alicuius intellectus sub alio...“ (SHERWOOD, W.: *Introduction to Logic*. University of Minnesota, 1966, s. 105.)

6 BROADIE, A.: *Introduction to Medieval Logic*. Oxford : Clarendon Press, 2002, s. 30.

7 Porov. BURLEY, W.: *Tractatus de suppositionibus*, 93.

ridan vo svojom diele *Sophismata* definuje supozíciu v tom zmysle, že len kategorematický termín môže mať supozíciu.⁸

Ockhamova definícia termínu „supozícia“ sa nachádza v *Summa Logicae* I, 63, kde ju opisuje ako inherentnú vlastnosť termínov, ktoré vstupujú do výrokov.⁹ Supozícia podľa neho znamená „zastupovanie niečoho“ (sup-positio), teda všeobecne povedané supozícia je vlastnosť termínu, keď zastupuje nejakú vec.¹⁰ Termín suponuje vtedy a to, čo sa „ním alebo prostredníctvom ukazovacieho zámena predikuje v predikáte, ak je suponujúcim termínom subjekt. Keď je suponujúcim termínom predikát, vyjadruje sa ním, že mu je subjekt alebo ukazovacie zámeno podriadené“¹¹.

Podľa tradície Ockham používa dvojaké pravidlá pre supozíciu. Jedny by sme mohli nazvať kvázisyntaktickými, a tie sa dotýkajú propozície, čiže toho, v akom zmysle môže termín mať takú alebo onakú supozíciu, a druhé sémantickými, ktoré sa dotýkajú priamo druhov supozície a toho, čo sú v danom prípade *supposita*.¹²

K prvým pravidlám treba povedať toto: ide o kvázisyntaktické¹³ pravidlá, keďže nie sú naozaj syntaktickou vlastnosťou propozície¹⁴. To, čo sa suponuje, patrí zasa do kategórie sémantických pravidiel, takže obidve pravidlá si neprotirečia, ale sa vzájomne dopĺňajú. Kvázisyntaktické pravidlá nezasahujú do členenia supozície na rôzne druhy, len poukazujú na formálny kontext supozície, ktorý ju špecifikuje.

8 „Supposition is the taking of a term in a proposition for some thing or things such that when that thing or those things are pointed to by the pronoun this or these or their equivalent, then that term is truly affirmed of that pronoun with the copula of the proposition mediating...” (BURIDAN: *Sophismata*, 40.)

9 Porov. *Antológia : Patristika a scholastika*. Bratislava, 2009, s. 447.

10 V tomto zmysle by sme mohli hovoriť o istej stredovekej paralele k súčasným filozofickým teóriám referencie – treba však podotknúť, že tieto dve sa sémanticky neprekrývajú. Jednou zo známych dnešných teórií referencie je teória Fredericka Strawsona v knihe *Individuá*, kde predstavuje projekt deskriptívnej metafyziky.

11 OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 63. 6. Zatiaľ čo v 12. storočí sa problém supozície dotýkal výlučne subjektu, a nie predikátu, obrat nastáva v 13. storočí (napríklad diela *Logica „Cum sit nostra“* alebo *Logica „Ut dicat“*), kde sa hovorí už aj o predikátových výrazoch a o supozícii ako ich základnej vlastnosti. Porov. NOVAES, C. Dutilh: Supposition Theory. In: *Encyclopedia of Medieval Philosophy : Philosophy between 500 and 1500*. Ed. H. Lagerlund. London : Springer, 2011, s. 1229–1235.

12 Presnejšie povedané, Ockham tvrdí, že *supposita* môžu byť aj minulé či budúce veci, ktoré už neexistujú, ale musia to byť jednotliviny. Napr. výrok „Všetky kone behali“ hovorí o minulých udalostiach, o koňoch, ktoré už nemusia existovať. Niečo podobné platí o modálnych výrokoch.

13 Nazývame ich kvázisyntaktickými aj preto, lebo medzi syntaktické pravidlá patria tie, ktoré uvádza Albert Saský vo svojej *Perutilis logica*, tract. 2, 6–7. Ide napríklad o pravdivosť výrokov – klasické A, E, I, O figúry, ďalej medzi ne patria pravidlá o kvantifikátoroch a iných operátoroch. Naproti tomu syntaktické pravidlá sám Ockham spomína v dosť širokej miere. Porov. OCKHAM: *Summa Logicae* I, 71–74.

14 Treba naznačiť, že len pravidlá rôznych modov personálnej supozície sú syntaktické.

Členenie supozícií

Ockham tvrdí, že každý termín v akejkoľvek propozícii môže mať supozíciu.¹⁵ Ak existuje vzťah označovaného a označujúceho, čiže vysvetlenie, prečo jeden termín môže zastupovať mnoho vecí, potom vzniká otázka extenzie tohto signifikátu.

Ockham priniesol v tomto bode v porovnaní s tradíciou niekoľko veľmi osobitých postrehov. Po prvé: Ockham predstavuje svoju extenzionálnu teóriu signifikácie, z čoho vyplýva, že všeobecnina „človek“ má za svoj signifikát každého človeka, a nie ľudstvo (*humanitas*). Ďalšou veľmi dôležitou inováciou je idea, že pojem je pre neho vzhľadom na funkciu znakom – tak ako písané a vyslovené termíny. Z tejto myšlienky budú vyplývať dokonca niektoré paradoxné tvrdenia. V súvislosti s tým Ockham člení supozície na tri druhy či mody: jednoduché, materiálne a personálne.¹⁶ Tieto sa budú dotýkať mentálnych termínov, teda nejde o písané alebo vyslovené termíny.

Jednoduchá a materiálna supozícia

Ockham odmieta dovtedajšiu tradíciu jednoduchej supozície, ktorá supponuje extramentálnu univerzáliu (čiže definíciu, podľa ktorej termín supponuje svoj signifikát), pretože podľa neho také niečo neexistuje, a preformuluje pôvodnú definíciu jednoduchej supozície na „supponovanie mentálneho termínu“ či intencie – podobne, ako je to v prípade písaných a vyslovených termínov, ktoré sú intencii podriadené. Čo vlastne táto jednoduchá supozícia znamená, čo to je?

Jednoduchá supozícia nastáva, keď termín supponuje intenciu duše, no nie je chápaný signifikatívne.¹⁷ Ockham tvrdí, že všetky *genera et species* sú mentálne termíny, preto sa nazdáva, že napríklad vo výroku „Osol je druh“ termín „osol“ supponuje pojem osla. Naproti tomu materiálna supozícia¹⁸ nastáva

¹⁵ OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 65. 3–4: „Semper terminus, in qualcumque propositione ponatur, potest habere suppositionem personalem...“ Alebo: „Suppositio personalis est, quando terminus supponit pro suo significato et significative...“ V skutočnosti Ockham uvádza aj iné podmienky, napr. to, že ide o okrajový termín (extremum), čím sa vylučujú slovesá, ďalej to musí byť len kategorematický termín, a nie synkategorematický. Treťou podmienkou je práve signifikatívne používanie termínu, čo vylučuje materiálnu i jednoduchú supozíciu kategorematických termínov.

¹⁶ Porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 66. Toto členenie bolo v 14. storočí dosť zaužívané. Nachádzame ho aj v *De puritate artis logicae*, kap. I, Waltera Burleya. Porov. Burley, W.: *On the Purity of the Art of Logic : The Shorter and Longer Treatises*. New Haven; London : Yale University Press, 2000. Toto členenie nachádzame aj v traktáte pražského pôvodu *De sophistria* I, 38n, datovaného do obdobia okolo roku 1400. Porov. *Logica Modernorum in Prague about 1400*. Ed. E. P. Bos. Leiden; Boston : Brill, 2004.

¹⁷ K tomu treba povedať, že termín sa chápe signifikatívne vtedy a len vtedy, ak supponuje všetko, čo primárne signifikuje. Porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 64, 26–27: „Suppositio simplex est, quando terminus supponit pro intentione animae, sed non tenetur significative...“

¹⁸ „Suppositio materialis“ vznikla údajne ako dedičstvo „impositio materialis“, ktorá sa prvýkrát objavila u Williama zo Sherwoodu, a silnej gramaticky postavennej logiky, ktorá mala vplyv na rozvoj teórie supozície. Porov. ROSIER-CATACH, I. (2003): La suppositio materialis et la question de l'autonomie au Moyen Age. In:

vtedy, keď termín „nesuponuje signifikatívne, ale suponuje hovorené alebo napísané výrazy“¹⁹, čiže keď v propozícii termín zastupuje sám seba alebo iný príslušný termín. Teda jednoduchá supozícia sa vzťahuje na prípad, keď termín suponuje pojem (nie signifikatívne), a materiálna supozícia na prípad, keď termín suponuje písaný alebo hovorený výraz (nesignifikatívne). Veta „Osol je druh“ prezrádza, že termín osol suponuje intenciu duše, keďže tá je druhom.

Konkrétnym príkladom jednoduchšej supozície je pre Ockhama práve spomínaný fakt, že extramentálna univerzália nemôže existovať. Veta „Osol je druh“ platí podľa neho práve len v prípade, že ju vzťahujeme iba na mentálne termíny („človek“), teda na intenciu, a nie na aktuálne jestvujúci vecný obsah. Takáto veta spĺňa formálne náležitosti pravdivosti len vo vzťahu k mentálnemu termínu „druh“, a preto ide o jednoduchú supozíciu.

Personálna supozícia

Ockham sa venuje aj konkrétnym príkladom svojich predchodcov²⁰ – vetám, ktoré vyvolávajú dojem, že ide o jednoduchú supozíciu a akoby vypovedali o viacerých veciach, pritom ide v skutočnosti len o personálnu supozíciu. Napr. vety ako „Color est primum obiectum visus“ či „Homo est primo risibilis“ – tieto propozície majú zmysel len vo vzťahu k intencii, ktorá sa dotýka partikulárneho, nie mnohého (univerzálneho). Preto nabáda k tomu, aby sa jasnejšie rozlišovalo medzi jednoduchou a materiálnou supozíciou.²¹

Napríklad veta „Homo est nomen“ – v nej termín človek suponuje seba samého, no nie je signifikátom seba samého. Podobne je to aj vo vete „Človek je (napísaný) termín“ alebo „Človek je dvojslabičné slovo“, keďže termín suponuje napísaný termín. Podobne veta „Album est anima“ hovorí o tom, že zvieratá, ktoré je biele, je zmyslovým bytím,²² a naopak vo vete „Sortes est albus“ sa tvrdí, že Sokrates je to, čo vlastní bielu (farbu). Predikát teda suponuje vec, ktorá je biela. A keďže Sokrates je jedinou vecou, ktorá je biela, predikát suponuje práve Sokrata. V oboch typoch propozícií ide o odlišnú supozíciu. Zatiaľ čo v prvom prípade ide o materiálnu supozíciu, v druhom prípade ide o jednoduchú supozíciu. Materiálna supozícia teda zastupuje všetko, čo je časťou výroku, čiže

AUTHIER-REVUZ, J., DOURY, M., REBOUL-TOURE, S. (ed.): *Parler des mots : Le fait autonymique en discours*. Presses de la Sorbonne nouvelle, Paris, s. 21–55.

19 „Suppositio materialis est, quando terminus non supponit significative, sed supponit pro voce vel pro scripto...“ (OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 64, 38–39.)

20 Ide o Williama zo Sherwoodu a Petra Hispanica.

21 Porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 68: „Tak ako zložený alebo jednoduchý termín môže mať materiálnu supozíciu, tak zložený alebo nezložený termín môže signifikatívne alebo konsignifikatívne mať aj jednoduchú supozíciu...“ Čiže mentálny termín môže suponovať iný mentálny termín. Z toho autori ako Paul Vincent Spade alebo Marilyn McCord Adams usudzujú, že to protirečí pôvodnému Ockhamovmu tvrdeniu, že v prípade mentálnych termínov nedochádza k ekvivokácii, čo sa dá spochybniť tým, že Ockham spomína ekvivokáciu prvého a druhého rádu (porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* III, 42, 3) a v prípade mentálnych termínov ide o univocitu.

22 OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 68: „Quod illa res est alba sit animal...“

ide o referenciu k jednotlivým nápisom a častiam (hovoreného) výroku, kým v prípade jednoduchej supozície ide o reláciu smerom k intencii duše, ktorá vznikla prirodzene naším vnímaním singulárnej *res*.

Ockham chce rozlíšiť prípad, keď vo vete identifikujeme jednoduchú supozíciu, a prípad, keď ju klasifikujeme ako personálnu. Napr. vo vete „Človek je druh“ môže mať termín človek jednoduchú supozíciu; podľa Waltera Burleya tento termín predstavuje meno, ktoré v súlade s Aristotelom označuje druhú substanciu (Kateg. 2a15), a teda ide o druh. Ockham však tvrdí, že táto propozícia nesupponuje svoj signifikát, preto ide o jednoduchú supozíciu.²³ Zatiaľ čo v prvej vete by to znamenalo, že ide o intenciu duše, ktorá je výlučne „druhom“ (podľa Ockhama) a nie je ničím extramentálnym, lebo prirodzene označuje vnímanú vec. V druhom prípade sa nám ponúka nepravdivá propozícia, ktorá tvrdí, že to, čo je signifikátom termínu „človek“, je druh. Tieto dve možnosti jasne ohraničujú pravdivosť propozícií.

Pri definícii samotnej personálnej supozície sa musíme dlhšie zastaviť. Nestačí povedať, že ide o supponovanie signifikátu, definícia je podľa Ockhama presná len vtedy, keď povieme, že termín supponuje svoj signifikát signifikatívne.

Personálna supozícia nastáva len za istých podmienok. Predovšetkým, termín s personálnou supozíciou nemôže byť synkategorematický²⁴, ďalej nemôže ísť o sloveso (lebo sloveso nie je *extremum* propozície) a napokon musí ísť o uvedenú podmienku, že termín sa musí chápať signifikatívne, čo vylučuje kategorematické termíny v jednoduchej či materiálnej supozícii. Takáto supozícia by mala byť vecná a platná.²⁵ Platia však dve okolnosti, na ktoré by sme chceli poukázať.

1. Vzťah jazyka a sveta by v zmysle takto definovanej supozície mohol prejavovať vážne nedostatky, ak Ockham tvrdí, že všetko, čo termín supponuje v personálnej supozícii, musí byť korelátom tejto supozície a musí existovať. Práve táto myšlienka by mohla naznačovať nedostatky jeho myslenia. Ak však toto tvrdenie nechápeme extenzionálne (v zmysle číreho vzťahu jazyka a sveta, v dôsledku

23 Burley odmieta definíciu jednoduchej supozície u Ockhama, keďže podľa neho ide o supozíciu prvého signifikátu (podľa Aristotelovho prvého subjektu). Porov. BURLEY, W.: *The Longer Treatise on the Purity of the Art of Logic*, 2-3,30. V tomto prípade obchádzame fakt, že Ockham člení personálnu supozíciu ešte na ďalšie časti (diskrétnu, všeobecnú, determinovanú, zmiešanú a pod.). Diskrétna supozícia sa vzťahuje na vlastné mená a signifikatívne na ukazovacie zámená, spoločná (všeobecná) zasa na spoločné všeobecné termíny, preto sa ďalej člení. Determinovaná supozícia nastáva vtedy, keď je možný logický „zostup“ k jednotlivým častiam na základe disjunktívnej propozície, v prípade výlučne zmiešanej (*sola confusa*) supozície je takýto zostup možný len na základe disjunktívnych predikátov „každý človek je zviera“ ergo „každý človek je toto alebo tamto zviera...“ (Porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 70-74.) Všeobecný termín má *zmiešanú distributívnu* supozíciu vtedy, keď je možné „zostúpiť“ k jednotlivinám na základe konjunkcie. Tri tieto „zostupy“ (*descensus*) predstavujú tri rôzne formy supozície. Táto myšlienka supozície pripomína Fregov princíp kontextu, podľa ktorého dostávajú slová význam len v kontexte sentence. Frege však začína svoju analýzu súdmi, nie jednotlivými izolovanými pojmami. Navyše, Ockhamov „*descensus*“ môže pripomínať Fregov zostup k jednotlivinám. Avšak Fregova analýza univerzálií, partikulárnych a singulárnych súdov sa zakladá na rozdiel medzi predmetmi a funkciami a tie obsahujú pojmy a relácie. Frege dokonca spája toto rozlíšenie s Kantovým rozlišovaním nazerania a pojmu a neidentifikuje predmety nášho nazerania s našimi pojmami.

24 Synkategorematický je termín, ktorý nemá pevný význam, ale viaže sa na iné termíny. Napr. ukazovacie zámená „tento, tamten, onen“, príslovky a podobne.

25 OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 64: „Suppositio personalis est, quando terminus supponit pro suo significato et significative...“

čoho sa vylučujú nepravdivé propozície), ale intenzionálne, zmení sa optika problému. Ockham si istotne uvedomoval tento fakt, pretože spomína, že netreba výrazy „suponovať“ a „nesuponovať nič“ chápať ako nekompatibilné; v skutočnosti termín buď suponuje, a vtedy platí, že suponuje niečo, alebo skrátka nesuponuje nič.²⁶ Touto interpretáciou naznačuje intenzionálny rozmer supozície, nie extenzionálny. Čiže z neho vyplýva, že druhy supozície sú podľa Ockhama len vzorom, nie garanciou toho, že gramatická rovina zabezpečí, že termín vždy presne suponuje svoj signifikát.

Napríklad: Ak tvrdíme „Človek je opica“, mala by takejto predikácii zodpovedať vecná zhoda. Preto sa zdá pravdepodobné, že supozíciu chápe ako vzor (*type*) tvrdenia,²⁷ ktoré môže byť rôzne exemplifikované (*tokens*)²⁸. So zreteľom na syntaktické pravidlá môže byť personálna supozícia (a tým aj propozícia) platná, ale to neznamená, že v rovine exemplárnych prípadov bude pravdivá, a naopak.

Hypotéza a jej dva oporné body

Zdá sa, že doteraz povedané nás privádza ku dvom možným záverom:

1. Teória supozície podľa Ockhama nie je ani tak teóriou, ako má v danom prípade propozícia vyzeráť, ale skôr metódou, ako ju čítať a čo nám chce povedať. Takéto prípadné čítanie má svoj základ v predasertorickej rovine, teda nie v gramatickej, a toto čítanie sa aktualizuje v interpretácii. Pretože len čo nám supozícia niečo prezrádza v istom čítaní, prezrádza a hovorí na základe aktuálne zvoleného čítania. Veta „Človek je druh“ neprezrádza niečo sama osebe, ale len na základe čítania – čo ono tvrdí (*denotatur*).²⁹

2. Z toho na druhej strane vyplýva možnosť viacerých interpretácií. Zdá sa, že na problém, či vôbec môže jedna propozícia (jeden typ) tvrdiť rôzne ve-

26 OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 72: „Et si dicatur: ista non stant simul ‘supponit’ et ‘pro nullo supponit’, quia sequitur ‘supponit, igitur pro aliquo supponit’, dicendum est quod non sequitur, sed sequitur ‘supponit, igitur denotatur pro aliquo supponere, vel denotatur pro nullo supponere.’“

27 Ockham toto podopiera rozlíšením medzi *actus exercitus* a *actus significatus*. Doslova toto rozlíšenie znamená, že príklady ako „homo est primo risibilis“ alebo „homo est dignissima creatura creaturarum“ sú nepravdivé. Môže totiž existovať človek, ktorý sa smeje ako prvý, a môže existovať niečo iné, najdôstojnejšie zo všetkého stvorenia. Ockham totiž tvrdí, že termín v týchto vetách môže mať personálnu supozíciu aj vtedy, keď sa rozsah supozície termínu nekryje s jednotlivými prípadmi – keď je výrok nepravdivý. Má na mysli intenciu autora, ktorý povie niečo iné, ako chce (*secundum intentionem ponentium*). Porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 66.

28 Tomuto problému – a možným dosahom, ktoré mohla mať personálna supozícia, respektíve jej spochybnenie v prípade napr. cirkevnej autority – a možnému súvisu s prijatím zákazu spochybňovať nepravdivosť supozície vôbec v štatúte Parížskej univerzity sa venuje štúdia NOVAES, D. C.: An Intensional Interpretation of Ockham's Theory of Supposition. In: *Journal of the History of Philosophy*, roč. 46, 2008, č. 3, s. 377–379.

29 Porov. NOVAES, D. C.: An Intensional Interpretation of Ockham's Theory of Supposition. In: *Journal of the History of Philosophy*, roč. 46, 2008, č. 3, s. 377. Čo toto „denotatur“ znamená? Ockham hovorí o aktuálnej denotácii „p“: „Per istam propositionem *p* denotatur quod...“ Ako autorka dokazuje – a my sa pridáme jej interpretácii – supozícia v prípade prázdnych termínov môže byť kľúčovým termínom pre jej pochopenie, predovšetkým v potenciálnom a aktuálnom zmysle. Z tohto dôvodu extenzionálna interpretácia nie je logicky konzistentná a udržateľná.

ci (*significata*), logici 14. storočia (Burley, Chatton, Wodeham a ďalší) odpovedali kladne. Na to, aby sme také niečo mohli skonštatovať, však treba presvedčivý argument. Ockham niečo také nazýva pravidlom „Propositio est distinguenda” – „Treba rozlišovať (tú-ktorú) vetu”.³⁰

Zatiaľ čo autori 13. storočia presadzovali názor, že supozícia termínu je určená predikátom, logici nasledujúceho storočia sa zhodli aspoň v tom, že treba rozlišovať vety, v ktorých jeden termín môže mať viacero supozícií. Každá supozícia si potom vyžaduje odlišný spôsob čítania. Príkladom takejto vety je „Homo est species” alebo „Homo est monosyllabus” – v oboch vetách totiž môže mať jednoduchú, materiálnu i personálnu supozíciu. Podľa Ockhama mnoho výrokov pokladaných za nesprávne predpokladá viaceré druhy čítania, a pre to vzniká medzi filozofmi nepochopenie.

Termín „homo” môže mať personálnu supozíciu podľa spomínaného pravidla, ale v tomto prípade môže mať i jednoduchú supozíciu, keďže termín „species” supponuje intenciu duše. Termín „species” však môže mať len personálnu supozíciu, keďže prvý termín nesupponuje intencie alebo napísané/vyslovené termíny. V prvom zmysle by teda veta znela: „Človek je druhom” (pričom by sa myslelo na pojem) a v druhom zmysle by sa táto veta dala interpretovať ako „Pojem (človek) je druhom” – a podľa Ockhama je len táto veta pravdivá, hoci prvá veta dáva zmysel a môže byť platná.

Ockham však spomína ešte množstvo pravidiel, podľa ktorých sa určuje, akú príslušnú supozíciu termín má v príslušnom propozíčnom kontexte. Podobne, ak sa daná supozícia dotýka minulých, budúcich či možných vecí, predpokladá sa, že daná supozícia bola alebo bude pravdivá. Napriek týmto pravidlám sa ponecháva dosť veľký priestor pre dvojznačné tvrdenia, interpretácie. Ockham napríklad tvrdí, že propozícia s bežným, teda nemetalingvistickým subjektom a metalingvistickým predikátom (ako napr. vety Kôň je meno, Kôň je pojem, Kôň je druh) je z hľadiska sémantiky nejednoznačná, a to v závislosti od toho, či ide o jednoduchú, materiálnu alebo personálnu supozíciu.³¹ Podobný fenomén sa dotýka všetkých propozícií v prípade slovesa v minulom čase, v budúcom čase alebo v modálnej forme. Výrok „Všetky biele veci boli včera biele” môže supponovať všetko teraz biele, čo bolo bielym aj včera, alebo to, čo bolo bielym včera, bude biele aj zajtra (a tým sa propozícia vzťahuje na predpokladanú pravdivosť v čase *t* – SL I, 72). To nás vedie k záveru, že zo sémantickej stránky je mentálny jazyk, ako si ho Ockham predstavuje – hoci syntaktické pravidlá na jednej strane garantujú jeho význam –, nie celkom jednoznačný a čistý. Platí skôr, že

30 OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 65: „Sed in ista propositione ‘homo est species’ quia ‘species’ significat intentionem animae ideo potest habere suppositionem simplicem. Et est propositio distinguenda penes tertium modum aequivocationis, eo quod subiectum potest habere suppositionem simplicem vel personalem. Primo modo est propositio vera, quia tunc denotatur quod una intentio animae sive conceptus sit species, et hoc est verum. Secundo modo est propositio simpliciter falsa, quia tunc denotatur quod aliqua res significata per hominem sit species, quod est manifeste falsum...”

31 Porov. OCKHAM, W.: *Summa Logicae* I, 65; PANACCIO, C.: Semantics and Mental Language. In: *The Cambridge Companion to Ockham*, s. 60.

v akejkoľvek propozícii môže mať termín príslušnú supozíciu v závislosti od zadenfinovania interpretátora.

Ockham však prijíma kritérium „ontologického záväzku“³², podľa ktorého nevyplývajú z takejto možnej alebo minulej či inej neistej výpovede nijaké závery pre ontologickú sféru. Výrok je platný a pravdivý natoľko, nakoľko je aktuálny a dotýka sa aktuálneho obsahu. Pri modálnych výrokoch je ich platnosť a pravdivosť len potenciálna, keďže aj rozsah nášho poznania je zúžený.

Záver

V krátkosti sme načrtli Ockhamovu víziu supozície v zmysle „*proprietas terminorum*“. Cieľom tohto prehľadu bolo niekoľko základných aspektov z teórie supozície a hlavne v Ockhamovej recepcii tohto problému. Ockhamovou slabinou je zúženie jej vnímania. Podľa neho suponuje rovnako predikát v propozícii, zatiaľ čo podľa predstáv autorov v 12. storočí zohrával predikát úlohu špecifikácie rozsahu subjektu. Môžeme tiež povedať, že konotatívne termíny, ako ich Ockham definuje (v *definitio nominalis*), môžu mať rôzne významy, hoci sú to singulárne termíny, nachádzajúce sa v personálnej supozícii, čím sa opäť rozširuje, čiže nespresňuje jej signifikát. Konotatívne termíny sú navyše zredukované na kombináciu absolútnych termínov z kategórií substance a kvality, čím Ockham redukuje aj počet aristotelovských kategórií len na tieto dve. Takisto je problémom Ockhamovo tvrdenie, že jednoduchá i materiálna supozícia patrí medzi vlastnosti aj mentálnych (nielen napísaných či vyslovených) termínov. Čiže mentálny termín môže v propozícii suponovať iný mentálny termín a rovnako aj kategória konotatívnych termínov sa vzťahuje na mentálne termíny. Ak je spomínaný Ockhamov singularizmus opodstatnený, ako ho môžu vysvetliť konotatívne mentálne termíny?

K celej tejto téme vznikajú na záver predovšetkým dve základné otázky: 1. Čo stanovuje, že jednotlivá supozícia termínu v danej propozícii vytvára onen konkrétny druh supozície? 2. Existuje vždy len jeden (správny) druh supozície pre daný termín v propozičnom kontexte? Tieto otázky nie sú jednoduché a nedá sa na ne odpovedať stručne – niektorí autori a ich interpretácie sa v tomto rozchádzajú.

Na prvú otázku treba odpovedať v tom zmysle, ako sa nazdávajú viacerí autori, že tým určujúcim prvkom danej supozície je propozičný kontext – na základe maximy, že „subjekty ako také umožňujú predikát“. Iní autori, napr. Pavol z Benátok († 1428), tvrdili, že pravdivosť propozície alebo niekedy len intendovaný význam sú hlavným kritériom supozície. Naproti tomu J. Buridan († asi

³² Na sofizme *Omnis phoenix est* (OCKHAM, W.: *Summa Logicae* II 4) Ockham vysvetľuje, že ak termín *phoenix* suponuje niečo nejstávajúce, potom ho nesuponuje skôr pre jedno nesúcno než pre dve nesúcna. Ak teda uznávame predmet z nejakej oblasti, nemá dôvod *prima facie*, aby sme odmietli druhý takýto predmet, čím Ockham negatívnym spôsobom načrtáva základ pre „ontologický záväzok“.

1358) tvrdil, že tým determinujúcim je interpretácia tvrdenia, iní zasa (medzi nimi je Ockham) predkladajú pravidlá presného stanovenia supozície v prípadnom propozičnom kontexte, ktoré by mali fungovať priam algoritmicky.

K odpovedi na druhú otázku treba povedať, že Ockham a jeho nasledovníci (W. Burley a ďalší) umožňujú viaceré možnosti pre rôzne druhy supozície termínu v tom istom propozičnom kontexte. Kontext pritom podľa neho nie vždy a nie nevyhnutne determinuje supozíciu termínu. Týmto konštatovaním postuluje metafyziku ako vedu a utvára základ pre prípadný metafyzický diskurz jednak v prípade *significata*, jednak v prípade *supposita*. Pre Ockhama je táto teória dôležitým nástrojom viacerých možných lektúr. V tomto duchu je aj nástrojom sémantickej analýzy a predmetom ďalších interpretácií.

Použitá literatúra

- BROADIE, Alexander: *Introduction to Medieval Logic*. Oxford : Clarendon Press, 2002².
- BURLEY, Walter: *On the Purity of the Art of Logic : The Shorter and Longer Treatises*. New Haven; London : Yale University Press, 2000.
- Encyclopedia of Medieval Philosophy : Philosophy between 500 and 1500*. Ed. H. Lagerlund. London : Springer, 2011.
- COCCHIARELLA, N.: Terminist Logic and Mental Language. In: *Formal Ontology and Conceptual Realism*. Dordrecht : Springer, 2007.
- LEFF, G.: *William of Ockham : The Metamorphosis of Scholastic Discourse*. Manchester : University Press, 1975.
- CHABADA, M.: *Ján Duns Scotus : Vybrané kapitoly z jeho epistemológie a metafyziky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007.
- KAUFMANN, M.: *Begriffe, Sätze, Dinge : Referenz und Wahrheit bei Wilhelm von Ockham*. Leiden; New York; Köln : E. J. Brill, 1994.
- KRETZMANN, N. (ed.): *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. Cambridge : University Press, 1982.
- LECQ, R. van der: Logic and Theories of Meaning in the Late 13th and Early 14th Century Including the Modistae. In: *The Handbook of the History of Logic : Mediaeval and Renaissance Logic*. Amsterdam : Elsevier, 2008.
- LENZ, M.: *Mentale Sätze : Wilhelm von Ockham's Thesen zur Sprachlichkeit des Denkens*. Wiesbaden : Franz Steiner Verlag, 2003.
- MASSOBRIO, S.: *Ockham's Logic : Some Aspects of the Theory of Universals and Essential Predication*. Montreal (Canada), 1984.
- MAURER, A.: William of Ockham on Language and Reality. In: *Sprache und Erkenntnis : Miscellanea Medievalia*. Berlin : Walter de Gruyter, 1981.
- NOVAES, D. C.: An Intensional Interpretation of Ockham's Theory of Supposition. In: *Journal of the History of Philosophy*, roč. 46, 2008, č. 3, s. 365–394.
- NOVAES, D. C.: *Formalizing Medieval Logical Theories : Suppositio, Consequentiae and Obligationes*. Utrecht : Springer, 2007.

- OCKHAM, W.: Sent I. In: *Guillelmi de Ockham Opera Theologica*. 10 vol. St. Bonaventure (NY) : The Franciscan Institute, 1967–1986.
- OCKHAM, W.: Summa Logicae. In: *Guillelmi de Ockham Opera Philosophica*. Ed. P. Boehner, G. Gál. St. Bonaventure (NY) : The Franciscan Institute, 1974.
- OCKHAM, W.: *Ockham's Philosophical Writings : A Selection*. Ed. P. Boehner. New York : Thomas Nelson Sons Ltd., 1964.
- OCKHAM, W.: *Quodlibeta Septem*. Ed. J. C. Wey. OTh IX, 1980.
- PANACCIO, Claude: *Ockham on Concepts*. Hampshire : Ashgate Publishing, 2004.
- PANACCIO, Claude: Semantics and Mental Language. In: *The Cambridge Companion to Ockham*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.
- DE RIJK, L. M.: The Development of Suppositio Naturalis in Mediaeval Logic. In: *Vivarium*, 9, 1971, s. 71–107.
- SHERWOOD, W.: *Introduction to Logic*. University of Minnesota, North Central Publishing Company, 1966

PhDr. Rastislav Nemec, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0078/10